

УДК: 378.12:373

© Молчанюк О. В., 2018 р.

<http://orcid.org/0000-0002-4695-9917>

<http://doi.org/10.5281/zenodo.1410242>

О. В. Молчанюк

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ВИХОВАННЯ ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ПРИРОДИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ

У статті розкривається сутність методології. Обґрунтовано, що концептуальну розробку основ екологічної освіти і виховання, формування екологічної культури і екологічної свідомості особистості в цілому, і такого компонента, як ціннісне ставлення до природи, зокрема, слід здійснювати у межах сучасних методологічних підходів: культурологічного, компетентнісного, ноосферного, аксіологічного (ціннісного), екопсихологічного тощо.

Ключові слова: методологія, методологічний підхід, культурологічний підхід, культура, особистість, компетентнісний підхід, ноосферний підхід, аксіологічний підхід, екопсихологічний підхід, модернізація освіти.

Молчанюк О. В. Методологические подходы к исследованию проблемы воспитания ценностного отношения к природе будущих учителей. В статье раскрывается сущность методологии. Обосновано, что концептуальную разработку основ экологического образования и воспитания, формирование экологической культуры и экологического сознания личности в целом, а также такого компонента как, ценностное отношения к природе, вообще, следует осуществлять в рамках современных методологических подходов: культурологического, компетентносного, ноосферного, аксиологического (ценностного) и экопсихологического.

Ключевые слова: методология, методологический подход, культурологический подход, культура, личность, компетентностный подход, ноосферный подход, аксиологический подход, экопсихологический подход, модернизация образования.

Molchaniuk O. V. Methodological approaches to the study of the problem of engrafting future teachers' values-based attitude to the nature. At the present stage of the development of education, various methodological approaches must be used during the training of specialists in the field of education. Among the significant number of the existing forms of the reflexive comprehension of scientific knowledge such as the theory of knowledge, the philosophy of science, a special place belongs to the methodology of science. The analysis of scientific literature indicates the need for the more detailed study of the methodological foundations of

the process of engrafting future teachers' values-based attitude to the nature. Integration of methodological approaches promotes the optimization of the mechanisms of the professional development of future specialists in the pedagogical sphere in general and the process of engrafting future teachers' values-based attitude to the nature, in particular.

The article reveals the essence of the methodology. It has been substantiated that the conceptual development of the basics of ecological education, the formation of the individual's ecological culture and ecological consciousness as a whole and such a component as the values-based attitude to the nature, in particular, should be carried out within the framework of modern methodological approaches: culturological, competency-based, noospheric, axiological (values-based), ecopsychological, etc. These approaches also combine natural and humanitarian sciences into a single scientific whole, which promotes awareness of the holistic worldview. The characteristics of the culturological, competency-based, noospheric, axiological (values-based), ecopsychological approaches, substantiated in the article, allow to state that their integration helps to optimize the mechanisms of the professional development of the future specialists of the educational work in general and the process of engrafting future teachers' values-based attitude to the nature in particular. Integration is also an important methodological category, a trend and a principle of the development of the modern theory and practice of education.

Keywords: *methodology, methodological approach, culturological approach, culture, personality, competency-based approach, noospheric approach, axiological approach, ecopsychological approach, modernization of education.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. На сучасному етапі розвитку освіти, при підготовці фахівців освітньої галузі насамперед мають використовуватися ті чи інші методологічні підходи. Серед значної кількості існуючих форм рефлексивного осмислення наукового пізнання таких як теорія пізнання, філософія науки, особливе місце належить методології науки. Аналіз наукової літератури свідчить про необхідність більш глибокого вивчення методологічних основ процесу виховання ціннісного ставлення до природи майбутніх учителів. Інтеграція методологічних підходів сприяє оптимізації механізмів професійного розвитку майбутнього фахівця педагогічної сфери взагалі, та процесу виховання ціннісного ставлення до природи майбутніх учителів, зокрема.

Аналіз основних досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Аналіз наукових джерел засвідчує значний інтерес науковців до методологічних засад професійної підготовки майбутніх фахівців (О. Безпалько, О. Васюк, Р. Вайнола, С. Виговська, В. Гриньова, С. Золотухіна, О. Лапа, О. Межирицький, В. Поліщук, Г. Пономарьова, І. Прокопенко, З. Фалинська, Л. Штефан та ін.).

Метою даної статті полягає в характеристиці методологічних підходів, які є актуальними при концептуальній розробці основ екологічної освіти і виховання, формування екологічної культури і екологічної свідомості особистості в цілому, і такого компонента, як ціннісне ставлення до природи, зокрема.

Виклад основного матеріалу дослідження. Концептуальну розробку основ екологічної освіти і виховання, формування екологічної культури і екологічної свідомості особистості в цілому, і такого компонента, як ціннісне відношення до природи, зокрема, доцільно, на наш погляд, здійснювати у межах сучасних методологічних підходів: культурологічного, компетентнісного, ноосферного, аксіологічного (ціннісного), екопсихологічного тощо.

Названі підходи об'єднують природні і гуманітарні науки в єдине ціле, що сприяє усвідомленню цілісної наукової картини світу. Крім того, за допомогою зазначених підходів не лише біологічні, але і соціальні системи розглядаються як відкриті, в динаміці процесів самоорганізації і саморозвитку.

Проблемою *культурологічного підходу* в освіті в різних її аспектах займалися вітчизняні та зарубіжні дослідники. Так, сучасні дослідження в цій галузі представлені: розвитком ідей культурно-історичної психології (Л. Виготський, О. Лурія, О. Леонтьєв та ін.); концепцією діалогу культур (М. Бахтін, В. Біблер, І. Берлянд, В. Литовський та ін.); раціогуманістичними засадами у психології (Г. Балл та ін.). Серед досліджень, котрі стосуються власне культурологічного підходу в освіті, передусім слід назвати праці

В. Гури, А. Погодіної, І. Балхарової, Є. Фортунатової, І. Колмолгорової та ін. Цими дослідниками розроблено головні концептуальні положення культурологічного підходу, принципи розбудови освітнього процесу в контексті зазначеного підходу в умовах навчання за різними профілями. Проте, як показує аналіз наукової літератури з цього питання, ряд психологічних аспектів застосування культурологічного підходу потребують більш детального вивчення.

У словнику, культурологічний підхід визначається як конкретно-наукова методологія пізнання та перетворення педагогічної реальності, основою якої є аксіологія; бачення освіти через призму поняття культури, тобто розуміння її як культурного процесу, котрий відбувається у культуровідповідному середовищі, всі компоненти якого наповнені людським сенсом і слугують людині, котра вільно проявляє свою індивідуальність, здатність до культурного саморозвитку і самовизначення у світі культурних цінностей [3].

Культурологічний підхід акцентує увагу, з одного боку, на екологічній освіті як частині світової і національної культур суспільства і окремої особи; з іншою, – пропонує розглядати проблему переходу до нової постіндустріальної культури, що знаменує новий етап еволюційного розвитку. Формування ціннісного ставлення до природи на основі культурологічного підходу через традиції народної екології, використання засобів мистецтва, засобів календарно-обрядових свят розглянуто в роботах багатьох авторів, проте не досить широко. Пріоритетне значення в сучасній освіті має компетентнісний підхід, під яким розуміють метод моделювання результатів освіти як норм її якості: відображення в системному і цілісному вигляді образу результату освіти; формування результатів як ознак готовності випускника продемонструвати відповідні компетенції; визначення структури останніх.

На думку багатьох авторів, культурологічний і компетентнісний підходи до відбору змісту освіти значною мірою перетинаються один з одним. Включаючи елементи культурологічної концепції (знання, засвоєні способи, індивідуальний досвід репродуктивної і творчої діяльності, емоційно-ціннісне ставлення до дійсності), компетентнісний підхід спрямований на практичну реалізацію набутих знань, умінь і навичок, на розвиток здібностей ефективно діяти за межами ситуацій і сюжетів, що вивчаються в освітньому процесі, на збагачення суб'єктного досвіду і осмислення власної життєдіяльності.

Як відомо, *компетентнісний підхід* як напрям модернізації освіти обґрунтував В. Серіков [1], на думку якого саме в компетентнісному підході відображено зміст освіти, що не зводиться до знаннево-орієнтованого компонента, а передбачає набуття цілісного досвіду вирішення життєвих проблем, виконання ключових функцій, соціальних ролей, вияв компетенцій. Компетентнісний підхід спрямований не на інформованість студента, а на розвиток умінь вирішувати проблеми, які виникають у життєвих ситуаціях.

На думку Г. Селевка [5], компетентнісний підхід означає поступову переорієнтацію провідної освітньої парадигми з переважаючою трансляцією знань і формуванням навичок на створення умов для оволодіння комплексом компетенцій, які означають потенціал, здатність випускника до виживання і стійкої життєдіяльності в умовах сучасного соціально-політичного, ринково-економічного, інформаційно-комунікаційно насиченого простору.

Компетентнісний підхід в екологічній освіті слід розглядати, виходячи з позиції особистісно орієнтованого та діяльнісного характеру. У свою чергу екологічну компетентність можна визначити як усвідомлену здатність, потенціал і досвід особи щодо здійснення складних екологоподібних видів дій, а екологічну компетенцію, як відповідну нормативну вимогу до змісту цієї здібності, потенціалу, досвіду тощо.

На сьогодні методологічна основа екологічної освіти зазнала істотних змін, стала ґрунтуватися на природних загальнонаукових синергетичних процесах, нараховувати різні підходи, виходячи з усвідомлення науковими школами екологічної кризи і шляхів виходу з неї. На зміну антропоцентричної концепції взаємодії людини і природи прийшла гуманно-орієнтована біоцентрична (екоцентрична) концепція, яка базується на визнанні багатьох підходів (глобально-біосферного, культурологічного, ціннісного, соціоакмеологічного, особистісно орієнтованого, продуктивного, проблемного, природничо-наукового, натуралістичного, ціннісного, компетентнісного, ноосферного тощо) і спрямована на формування екологічної свідомості, екологічної культури суспільства і особистості.

Вивчення науково-педагогічних джерел свідчить про те, що *ноосферний підхід* ґрунтується на ідеях В. Вернадського, який вважав, що характер перетворення природи людиною залежить від його розуму. Залежно від бажань і прагнень діяльність людей вносить у природний стан світу природи різнопланові зміни. Ноосфера як сфера розуму людини є основним регулятором розуміння і усвідомлення людиною навколишньої дійсності. «Людство узятє в цілому, – зазначав В. Вернадський, – стає потужною геологічною силою. І перед ним, перед його думкою і працею стає питання про перебудову біосфери в інтересах вільно мислячого людства як єдиного цілого. Цей новий стан біосфери, до якого ми, не помічаючи цього, наближаємося, і є ноосфера» [2]. Теорія біосфери В. Вернадського – це основні закони гармонійного розвитку всього живого на Землі. Кожна Людина повинна знати своє призначення на цій Землі і ті закони Всесвіту, які вона повинна виконувати.

Сам термін «ноосфера», як і термін «біосфера», не належить В. Вернадському, який упродовж всієї своєї невтомної діяльності остерігався засмічувати наукову літературу зайвими словами. Цей термін уперше був використаний у 1926-1927 рр. у статтях П. Тейяра де Шардена і Е. Леруа, написаних після того, як вони прослухали у Сорбонні в 1922-1923 рр. курс

лекцій В. Вернадського з проблем геохімії і біогеохімії.

Як свідчать науково-педагогічні джерела, головна функція ноосферного мислення – забезпечення інтегральної цілісності, єдності, безпеки і добробуту громадян, що забезпечується за рахунок вмілого керівництва та ефективного управління. Так як країні завжди доводиться долати дисипативні структури, повинен бути вироблений адаптаційний механізм самоорганізуючої системи за рахунок кооперативних зв'язків, організації простору для того, щоб не тільки виживати при різних ідеологічних впливах, але й протистояти руйнації усталеного [4].

Цими проблемами і пояснюється активність, що зараз виявляється в пошуках концепцій нової школи й системи освіти, зокрема на основі синтезу космічного, біосферного, антропосферного і культуротворчого життя. Поза сумнівом є те, що лише оновлена й удосконалена система освіти дасть змогу людині органічно увійти до нової сфери життя на Землі.

Таким чином, упровадження ідей про біосферу – ноосферу не лише наукове, методичне і пізнавальне завдання, але і проблема соціокультурного цивілізаційного вибору, стратегічного майбутнього нинішніх і прийдешніх поколінь. Проблема ця передусім пов'язана з пізнанням людини, її якостей, цінностей, дослідженням системи людина - суспільство - природа і включенням в утворення усіх досягнень науки і культури.

Новою переорієнтацією освіти повинно стати уявлення про результати загальноосвітньої системи: виховання цілісного, здорового мислення людини, постачання її ефективними інструментами для самостійного вибору свого місця в системі природа - суспільство, для уміння ставити цілі, обирати засоби і бачити наслідки своїх дій.

Отже, сьогодні освіта може стати лідером ноосферного переходу суспільства, тобто тим ланцюгом, за допомогою якого можна вирішити проблеми сучасного суспільства.

Фактором переходу до ноосферної освіти має стати державний вияв переходу біосфери в ноосферу, що має виявитися в конкретній зміні місця науки й освіти в суспільстві, а саме: у визначенні пріоритетів ноосферної освіти, її всебічній підтримці, превентивному фінансуванні, глибокому розумінні й державній пропаганді того, що саме ноосферна освіта повинна мати випереджаючий характер, задаючи швидкість і рівень розвитку суспільства.

Аналізуючи вищезазначене, можна стверджувати, що сьогодні на перший план в освіті виходять не стільки проблеми інформатизації, що засновані на інтенсивному використанні техногенних засобів і лівопівкульних методів мислення, скільки проблеми створення і використання освітніх технологій, заснованих на екологізації та ефективному використанні головного стратегічного ресурсу людства – цілісного мислення.

Екологія поведінки як відносно новий термін нормативної оцінки активності особистості також передбачає психологічне тлумачення. На нашу думку, слушною є дефініція В. Скребца: «Екологічна психологія (від гр. oikos – оточення, середовище; psuche – душа, logos – наука, вчення) – наука, що вивчає характер і особливості психологічного впливу на людину з боку природного, соціального й антропогенного оточення, пов'язаних з цим переживань, формування внутрішнього стану людини та суспільства». [6].

Принципова позиція *еконсихологічного підходу* полягає у визнанні соціального і біологічного в людській природі, які не протистоять, тим більше – не виключають один одного в поясненні поведінки людини, а перебувають у взаємозв'язку та взаємозалежності (Е. Фромм, аналізуючи шляхи подолання «хворого суспільства», розглядав єднання з природою як одне з найважливіших джерел психологічних сил, що спонукають людину до діяльності). «Я» є тим хто «Є», і умови існування є необхідною вимогою для вибору тієї чи іншої моделі поведінки відповідно до існуючих вимог. Вони визначають особистісні реакції емансипації, напрям реалізації

самоствердження, межі отримання навичок суспільної взаємодії в ході соціальної реалізації.

Проблема людини у сучасній науці розглядається як біосоціальна. Суб'єктом соціальної дії є «Я», життєдіяльність якого має біологічну природу, від останньої, у свою чергу, залежить психічний стан особи, а від нього (за принципом зворотного зв'язку) – певною мірою «Я-суспільна діяльність» та «Я-поведінка». Характерною рисою екопсихологічного підходу є те, що в якості вихідної методологічної основи дослідження виступає аналіз системи «Людина – навколишній світ». Особистість має не тільки антропоцентрично змінювати природу навколо себе, але й психологічно змінювати саму себе завдяки розвитку власної природи. Згідно такого підходу, під освітнім середовищем розуміємо систему педагогічних і психологічних умов та впливів, які створюють можливість як для розкриття ще не сформованих інтересів та здібностей, так і для розвитку вже сформованих здібностей у особистості, у відповідності з притаманними кожному індивіду природними задатками й нормами вікової соціалізації.

Екопсихологічний підхід до виховання у молоді ціннісного ставлення до природи, на нашу думку, може претендувати на роль стрижня організації освітнього процесу у закладах вищої освіти. «Мій Світ» для кожної людини різнобарвний, має пріоритети згідно особистих прагнень, стану соціальної психіки тощо. Різні сфери життя (родинна, професійна, інформаційна, політична та інші), повинні засновуватися на пріоритеті невід'ємних прав людини на життя та гідне існування, соціальну та професійну компетентність, захист здоров'я відповідно природним закономірностям фізичного, психічного, психологічного та морального розвитку (у сучасних умовах доречно наголосити й на необхідності підготовки молоді до самоорганізації життєдіяльності в складних соціобіологічних обставинах, постійно діючих стресогенних чинників тощо). Вихідним для екологопсихологічного підходу щодо виховання цінностей у молоді є

уявлення про те, що психічний і соціальний розвиток особистості, її психологічне здоров'я не можливо розглядати поза аналізом впливів оточуючого середовища. З нашої точки зору, метою інтегрального екопсихологічного підходу є формування уявлення про те, що збереження себе у соціумі і збереження соціуму як необхідної умови реалізації попередньої тези є імперативним.

Важливим в екологічній освіті є аксіологічний (ціннісний) підхід. Теоретико-методологічні засади аксіологічної проблематики в освіті вивчаються багатьма дослідниками (І. Бех, Б. Гершунський, І. Зязюн, В. Кремінь, А. Міщенко, В. Сластьонін, В. Стрельников, Н. Ткачова та ін.), які аксіологічний підхід розглядають як фундамент духовної культури майбутнього педагога.

Цей підхід розкриває сутність діалектико-матеріалістичної аксіології. Її концептуальний апарат включає в себе поняття «цінність», аксіологічну характеристику індивіда (суб'єкта ціннісних ставлень), загальні аксіологічні категорії (значення, зміст, оцінка, потреба, мотивація, ціль, ціннісні орієнтації). Аналіз психолого-педагогічної літератури дозволяє констатувати, що на думку багатьох авторів (О. Арнольдів, Ю. Єфімов, І. Громов, В. Малахов, В. Тугарінов, Н. Чавчавадзе та ін.), сукупність матеріальних і духовних цінностей, створених людством, і складає сутність культури. Отже, людина завжди діє в межах загальнолюдських цінностей, виступаючи одночасно об'єктом культурних впливів і суб'єктом, творцем цінностей.

Взагалі, проблема цінностей як філософська проблема розглядалася у працях В. Абрамова, С. Анісімова, В. Блюмкіна, В. Дьоміна, С. Дробницького, О. Здравомислова, А. Кавалерова, М. Кагана, Т. Проховської, М. Розова, Л. Столовича, В. Тугарінова, К. Хруцького, Н. Чавчавадзе. Учений В. Крижко слушно вважає, що аксіологічний підхід є своєрідним мостом між теорією та практикою. З одного боку, він дозволяє вивчати різні події й явища з точки зору закладених у них можливостей щодо

задоволення актуальних потреб людей, а, з іншого, – розв'язувати завдання гуманізації суспільства і, зокрема, освіти.

Аксіологічний підхід передбачає побудову моделі формування еколого-валеологічної культури студентів, зміст якої можна розглядати як діалектичну інтегровану єдність духовних, екологічних і валеологічних цінностей. Сукупність еколого-валеологічних цінностей як норм, що регламентують діяльність майбутнього фахівця, носить цілісний характер і виступає пізнавально-діючою системою.

Суть ціннісного підходу в екологічній освіті полягає у формуванні знань про універсальну цінність природи, в створенні умов для усвідомлення значення об'єктів природи, способів ціннісного ставлення до її об'єктів, готовності використати їх у навчальних і реальних ситуаціях для задоволення потреб і інтересів при збереженні оптимальних умов місця існування живих істот, включаючи людину, тобто готовності останньої до екологоорієнтовної, еколого-освітньої діяльності.

Аксіологічний підхід визнає кожного учасника освітнього процесу активним ціннісно-мотивованим суб'єктом діяльності, дозволяє збудувати суб'єкт-суб'єктні стосунки і створити сприятливий психологічний клімат. Як пріоритетне завдання, аксіологічний підхід висуває розкриття цінностей як сутнісних сил особистості, її інтелектуального, морального, творчого потенціалу, що виражається в здатності вільно орієнтуватися в складних соціальних і професійних ситуаціях, обирати та здійснювати інноваційні процеси. Аксіологічний підхід виконує роль сполучної ланки між пізнавальним і практичним ставленням до світу (теорією і практикою), оскільки зміст оцінно-цільового і дієвого аспектів життєдіяльності людини визначається спрямованістю активності особистості на осмислення, визнання, актуалізацію і створення матеріальних і духовних цінностей.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок.
Дослідження методологічних новацій у сучасному науковому пізнанні

вимагало вирішення наступних завдань. По-перше, пояснення сутності методології наукового пізнання не тільки як сукупності методів, але і як інструменту збільшення нового знання. По-друге, обґрунтування методологічних підходів вимагало розкриття сутності та змісту кожного з них. По-третє, через розкриття взаємозв'язку всіх підходів представлена парадигма цілісності та інтегративності наукового знання щодо проблеми дослідження. По-четверте, обґрунтування ноосферного підходу визначило процес формування нового понятійного апарату в сучасному науковому мисленні, особливо таку його рису як інтегральна цілісність, єдність, безпека і добробут особистості. У процесі вирішення завдань сформульовано головну мету ноосферної освіти – формування в людини цілісної ноосферної свідомості, яка складається із триєдності: цілісного біоадекватного мислення, етичного біоадекватного методу поведінки та екологічного світогляду.

На підставі аналізу зазначених підходів доведено, що екопсихологічний підхід до виховання ціннісного ставлення до природи молоді, можна розглядати у якості стратегічної новації та фундаменту організації освітнього процесу у закладах вищої освіти. Перспективи подальших розвідок полягають у вивченні методологічних інновацій у сучасному знанні.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Болотов В. А. Компетентностная модель: от идеи к образовательной парадигме // Педагогика. – 2003. – № 10. – С. 7–10.
2. Вернадський В. І. Жива речовина. – М.: Наука, 1974, С. 45.
3. Культурологічний словник / О. В. Антонюк та ін. – К. : НМАУ, 2011. – 463 с.
4. Мельник В. В. Интеллектуально-духовные приоритеты цивилизационного развития в условиях трансформации постиндустриального общества в информационное и «общество знаний» / Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії: зб. наук. праць. –

REFERENCES:

1. Bolotov, V. A. (2003). Kompetentnostnaya model: ot idei k obrazovatelnoy paradihme [Competency model: from idea to educational paradigm]. Pedagogika, 10, pp. 7-10 (in Russian).
2. Vernadskyi, V. I. (1974). Zhyva rechovyna [Living material]. Moscow: Nauka, p. 45 (in Ukrainian).
3. Antoniuk, O. V. (2011). Kulturolohichnyi slovnyk [Culturological dictionary]. Kyiv: NMAU, 463 p. (in Ukrainian).
4. Melnik, V. V. (2016). Intellectualno-duhovnyie prioritetyi tsivilizatsionnogo razvitiya v usloviyah transformatsii postindustrialnogo obschestva v informatsionnoe i «obschestvo znaniy»

Запоріжжя: Вид-во ЗДІА, 2016. – Вип. 66. – С. 78-89.

5. Селевко Г. Компетентности и их классификация // Народное образование. – 2004. – № 4. – С. 138-143.

6. Скребец В. О. Екологічна психологія: Навч. посібник. – К.: МАУП, 1998, С. 3.

[Intellectual and spiritual priorities of the civilization development in the conditions of the transformation of the postindustrial society into informational and “knowledge society”]. Humanitarnyi visnyk Zaporizkoi derzhavnoi inzhenernoi akademii, 66, pp. 78-89 (in Russian).

5. Selevko, G. (2004). Kompetentnosti i ih klassifikatsiya [Competencies and their classification]. Narodnoe obrazovanie, 4, pp. 138-143 (in Russian).

6. Skrebets, V. O. (1998). Ekolohichna psykholohiia [Ecological psychology]. Kyiv: MAUP, p. 3 (in Ukrainian).

Інформація про автора:

Молчанюк Ольга Василівна: ORCID: 0000-0002-4695-9917; кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри природничих дисциплін Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, провулок Руставелі, 7, м. Харків, Україна 61000 e-mail: OV888@ukr.net

Information about the author:

Molchaniuk Olha Vasylivna: ORCID: 0000-0002-4695-9917; PhD in Pedagogy, Assistant Professor, the Head of the Natural Sciences Department of the Public Educational Institution «Kharkiv Humanitarian-Pedagogical Academy» of the Kharkiv Regional Council, Rustaveli lane, 7, Kharkiv, Ukraine 61000 e-mail: OV888@ukr.net

Цитуйте цю статтю як: Молчанюк О. В. Методологічні підходи до дослідження проблеми виховання ціннісного ставлення до природи майбутніх учителів // Теорія та методика навчання та виховання. 2018. № 44. С. 66-78. doi.org/10.5281/zenodo.1410242

Дата надходження статті до редакції: 19.03.2018

Стаття прийнята до друку: 03.04.2018